

Temat lekcji: Człowiek zniewolony - analiza filmu „Defilada” Andrzeja Fidyka

Opracowanie: Arkadiusz Walczak

Etap edukacyjny: szkoła podstawowa (klasa 8), szkoła ponadpodstawowa

Przedmiot: historia, wiedza o społeczeństwie

Czas: 2 godziny lekcyjne (plus projekcja filmu)

Metody i techniki pracy:

- rozmowa nauczająca,
- wykład,
- praca w parach.

Cele:

Po zajęciach uczeń:

- Wyjaśnia pojęcie film dokumentalny
- Wymienia cechy państwa totalitarnego
- Charakteryzuje formy oddziaływania propagandowego w państwie totalitarnym
- Wyjaśnia pojęcia: nowomowa, propaganda
- Wskazuje środki, za pomocą których realizatorzy filmów dokumentalnych komentują obserwowaną rzeczywistość.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel informuje uczniów, że za chwilę obejrzą film dokumentalny Andrzeja Fidyka pt. „Defilada”. Został on zrealizowany w 1988 roku, w czterdziestą rocznicę powstania Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Z tej okazji władze koreańskie zorganizowały uroczyste obchody, na które zaprosiły przywódców i ekipy filmowe z zaprzyjaźnionych krajów socjalistycznych, w tym z Polski.
2. Nauczyciel prosi, by uczniowie zaproponowali skojarzenia do terminu „Film dokumentalny”, zapisuje propozycje uczniów na tablicy, a następnie wspólnie tworzą definicję filmu dokumentalnego. Zapis stworzony przez uczniów zestawia z definicjami:

„Film dokumentalny jest sztuką odtwarzania, dokumentowania i interpretowania bieżącej rzeczywistości; realizowany jest w trakcie rzeczywistych wydarzeń, w miejscu, w którym te wydarzenia się dzieją i z udziałem ludzi, rzeczywiście biorących w nich udział, nie zaś zaangażowanych dla potrzeb filmu.

„przez film dokumentalny należy rozumieć wszelkie metody rejestrowania na taśmie filmowej rozmaitych aspektów rzeczywistości interpretowanych bądź jako faktycznie sfilmowane, bądź też jako jej wiarygodna i usprawiedliwiona rekonstrukcja.”

Prosi o wskazanie elementów wspólnych dla wszystkich definicji (rejestracja, zapis rzeczywistości, odwoływanie się i pokazywanie wydarzeń, które miały miejsce, nie są wytworem wyobraźni twórców, bazowanie na świadectwach i relacjach uczestników wydarzeń), a także różnych (w definicji World Union of Documentary dopuszczalna jest w filmie dokumentalnym rekonstrukcja wydarzeń). Różnice w definicjach wskazują na podstawowy dylemat twórcy filmu dokumentalnego, z jednej strony powinien pokazywać rzeczywistość taką jaka ona jest, z drugiej strony jest twórcą filmowym, decyduje kto i w jaki sposób zostanie w filmie pokazany, jaka ma być wymowa filmu. Obiektywna prawda dokumentu zderza się z funkcją perswazyjną filmu, przekonywania do określonych postaw i wartości. Dylemat ten widać wyraźnie w analizowanym filmie.

3. Nauczyciel prosi, by uczniowie oglądając film „Defilada” zanotowali:
  - Jakich określeń używa się w odniesieniu do postaci Kim Ir Sena, Kim Dzong Ila i Kim Jong Suk?
  - Jakich dziedzin życia dotyczyły osobiste wskazówki przywódców koreańskich?
  - Jak określa się wrogów państwa koreańskiego?
  - W jaki sposób oddaje się hołd przywódcom państwa koreańskiego?
4. Po projekcji nauczyciel pyta o ogólne wrażenia po obejrzeniu dokumentu, prosi, by uczniowie przypomnieli sobie te elementy, które ich najbardziej rozśmieszyły (warto odpowiedzi uczniów zanotować, pozostawiając je na razie bez komentarza)
5. Prezentacja odpowiedzi na pytania zadane przed projekcją filmu:

Określenia użyte w odniesieniu do postaci Kim Ir Sena:

„nasz ojciec, wielki wódz, zwycięzca światowej rewolucji, wielkie słońce naszego narodu, słońce wszystkich ludzi, ojciec narodu, generał, marszałek, najwybitniejszy partyzant wszechczasów ”

Kim Dzong Il

„ukochany przywódca, syn i następca Wielkiego Wodza, wielki kompozytor, wielki architekt, wielki filozof, szanowany nauczyciel”

Kim Jong Suk

„szanowana i kochana towarzyszka”.

- Jakich dziedzin życia dotyczyły osobiste wskazówki przywódców koreańskich? Kręcenia filmów, doświadczalnej hodowli kukurydzy, „rozwiązuje problemy za trudne dla naukowców i techników”, funkcjonowania tygodniowych przedszkoli, pisania bajek dla dzieci, architektury, planowania przestrzennego, sztuki, funkcjonowania szkół, ale także restauracji i hotelu dla cudzoziemców (nauczył, jak należy przyrządzać potrawy, osobiście przestawił łóżko w hotelowym pokoju).
- Jak określa się wrogów państwa koreańskiego? „Płatny agent”, „imperialiści”, „dranie”, „łotry amerykańskie”, „łobuzy”, „południowokoreańskie marionetki”, „faszystowska dyktatura”, „muszą nosić amerykańskie imiona, jeść chleb zamiast ryżu i mówić po amerykańsku.”
- W jaki sposób oddaje się hołd przywódcom państwa koreańskiego? Czci się każde miejsce związane z Wielkim Wodzem, np. piasek, na którym uprawiał zapasy jako dziecko, skałę, na której siedział, gdy pasł krowy i wymyślił, że należy usunąć imperialistów, góry, których nie obejrzała żona Wielkiego Przywódcy, gdyż przypomniła sobie, że nie ugotowała dla męża obiadu, gigantyczne pomniki i portrety, olbrzymie napisy wykute na zboczach gór, masowe uroczystości.

Nauczyciel pyta, jaki obraz przywódców wyłania się z wypowiedzi Koreańczyków (wyraźna deifikacja postaci, przypisanie cech boskich, znają się na wszystkim, wszystko wiedzą i widzą, dostrzegają elementy, które dla zwykłych ludzi są niedostępne, nie ma takiej dziedziny życia, w której nie byliby w stanie „udzielić wskazówek na miejscu”; „dzięki temu, że tyle miłości może się zmieścić w piersi Wielkiego Wodza, możemy wszyscy żyć bez żadnych kłopotów, jak dzieci.”).

Nauczyciel przedstawia definicję nowomowy:

„usuwanie z języka niewygodnych dla ideologii słów lub zastępowanie innymi, które są korzystne dla propagandy. Celem nowomowy jest taka przemiana języka, by za jego pomocą nie dało się wypowiedzieć treści nieprawomyślnych, a więc by jego użytkownicy musieli myśleć według schematów narzuconych przez ideologię.”

Prosi uczniów o wskazanie elementów nowomowy w wypowiedziach bohaterów filmu (określenia przywódców „wielki”, „ukochany”, „szanowana” zastępujące imiona i nazwiska

wyraźnie określają jak należy te postacie oceniać, jeśli mowa o wrogach, to używa się określeń pejoratywnych, bardzo emocjonalnych „dranie”, „łobuzy”, ktoś taki nie może mieć racji, zasługuje na potępienie).

6. Nauczyciel pyta uczniów, czy Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna jest państwem demokratycznym, państwem, gdzie szanowane są prawa człowieka?

Uczniowie mogą wykorzystać do odpowiedzi na to pytanie także wiedzę uzyskaną przed projekcją filmu. W zależności od poziomu wiedzy uczniów nauczyciel prowadzi rozmowę nauczającą lub mini - wykład. Informuje, że w 1945 roku wyzwolona spod okupacji japońskiej Korea została podzielona wzdłuż 38 równoleżnika na część północną - zajmowaną przez wojska radzieckie i południową - zajmowaną przez wojska amerykańskie. W 1948 w części północnej proklamowano powstanie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej z Kim Ir Senem na czele i na południu Republiki Korei ze stolicą w Seulu. Podział ten utrzymuje się do dnia dzisiejszego. Korea Północna pod rządami Kim Ir Sena, a od 1994 roku Kim Dzong Ila przekształcona została w państwo totalitarne, całkowicie izolowane przed światem zewnętrznym. Istnieje tylko jedna partia polityczna, władza dyktatora jest nieograniczona, brak możliwości działania opozycji politycznej, wszechobecny terror, funkcjonują obozy koncentracyjne, w których masowo morduje się więźniów, przeprowadza zbrodnicze eksperymenty medyczne, urządza publiczne egzekucje. Naczelną ideologią państwa jest dżucze (samowystarczalność), ta utopijna idea doprowadziła na przełomie 1996 i 1997 roku do załamania gospodarki i katastrofalnej fali głodu. Naukowcy szacują, że spośród 23 mln mieszkańców Korei 5 mln stanowią przedstawiciele aparatu władzy i aparatu przymusu. Kontrolowana jest każda sfera życia. Funkcjonuje jeden kanał telewizji państwowej. Służba bezpieczeństwa państwa północnokoreańskiego porывała i więziła wielu obywateli innych państw, np. Japonii, by zdobyć tłumaczy i nauczycieli, pracujących dla potrzeb wojska i wywiadu. Powszechnie stosuje się odpowiedzialność zbiorową, bardzo surowo karane są nawet najdrobniejsze wykroczenia, np. brak na ubraniu znaczka z wizerunkiem dyktatora. Cytat z „Gazety Wyborczej”:

„W Polsce działa kilkunastu przyjaciół Korei [...] Między innymi Jacek Poniewierski, na co dzień pracownik branży kolejowej z Warszawy, i Stanisław Dobek, sadownik spod Sandomierza. W kołach przyjaźni działają także emerytowani milicjanci, leśnicy i lewicujący studenci. Reżim zaprasza ich do Phenianu (lata tam jeden samolot tygodniowo z Chin), lokuje w najlepszym (jedynym i zawsze pustym) hotelu dla zagranicznych gości oraz karmi kimczy (kiszona kapusta z ryżem i czosnkiem), które przed wojną koreańską było potrawą ubogich, a teraz jest rarytasem.

Polscy delegaci najpierw podziwiają „osiągnięcia” KRLD: tańczące dziewczęta w ludowych strojach, chłopców prezentujących walki karate, dzieci śpiewające piosenki na cześć przybyłych, a potem występują sami. W szkołach, fabrykach i w studiu jedyne go programu północnokoreańskiej telewizji już czekają mównice i mikrofony. Goście - zawsze w asyście bezpieczniaków - pozdrawiają gospodarzy w imieniu narodu polskiego albo i całej Europy, dziękują za życzliwe przyjęcie. To kompletnie nieważne, co mówią. Koreańscy tłumacze i tak mają przygotowane wcześniej teksty. Widzowie pozostają w przekonaniu, że zobaczyli nie sadownika czy eksmilicjanta, ale prezydenta, premiera, może króla. Gospodarze przedstawiają i tytułują zaproszonych po swojemu: Wielki Polak, Naczelnik Polski albo Wielki Przyjaciel Korei..”

Cechą państwa totalitarnego jest niezwykle rozbudowany aparat propagandowy. Warto zestawić datę powstania artykułu w „Gazecie Wyborczej” z datą powstania filmu Andrzeja Fidyka. Mimo dwudziestu lat, które minęły w 2008 roku od daty nakręcenia filmu sytuacja w KRLD się nie zmieniła, dokument „Defilada” pozostaje ciągle aktualnym świadectwem funkcjonowania totalitarnego państwa.

7. Nauczyciel prezentuje definicję propagandy: Propaganda - komunikowanie jednego punktu widzenia, przekonywanie do jakiegoś rozwiązania (decyzji, opinii, towaru, wyboru polityka, zachowania się) niż informowania. Obejmuje zręczne posługiwanie się obrazami, symbolami,

Filmoteka Szkolna

stereotypami: odwołuje się do uprzedzeń i emocji. Zawsze jest jednokierunkowa: sugestia, co robić, o czym i jak myśleć - płyną od źródła wpływu (często będącego autorytetem lub przynajmniej przedstawianego w ten sposób) do mas. Propaganda wykorzystuje mechanizmy psychologiczne (np. chęć zachowania dobrej samooceny, dobrego nastroju, atrakcyjnej tożsamości), aby stworzyć tym sposobem pozory, iż odbiorca dobrowolnie przyjął propagowany sposób widzenia rzeczywistości czy zachowania. Nie liczy się z szeroko rozumianym dobrem czy interesem osób, na które oddziałuje.

Nauczyciel przedstawia cechy przekazu propagandowego i prosi, by uczniowie, samodzielnie lub w parach odszukali w filmie Andrzeja Fidyka potwierdzenia tych cech:

- Propaganda koordynuje całą działalność kulturalną w państwie, nie ma kultury, jest propaganda. (uroczystość w teatrze, tytuły pieśni sławiące ideologię i przywódcę)
  - Perswazją nie rządzi żadna etyka (wypowiedź mnicha, który posługuje się nowomową)
  - Sprawny i rozbudowany aparat propagandowy, całkowicie podporządkowany państwu. (wizyta w wytwórni filmowej "Najważniejszym zadaniem operatora kamery telewizyjnej jest takie ustawienie kamery, by jak najkorzystniej sfilmować Wielkiego Wodza")
  - Widowiskowość przekazu, gigantomania (sceny zbiorowe, inscenizacje na stadionach, defilady, okrzyki)
  - Wielokanałowość przekazu (te same treści na pomnikach, w literaturze, telewizji, edukacji szkolnej)
  - Powtarzalność i konsekwencja przekazu (sceny w przedszkolu i szkole, czterolatki uczą się o dzieciństwie Wielkiego Wodza i dzieciństwie Ukochanego Przywódcy, pięcioletki o życiu Wielkiego Wodza i życiu Ukochanego Przywódcy oraz języka koreańskiego, w szkole dzieci mają przedmioty takie jak moralność komunistyczna, studiowanie idei Wielkiego Wodza oraz życie Wielkiego Wodza i Ukochanego Przywódcy)
  - Kreowanie wroga i podsycanie poczucie zagrożenia w społeczeństwie (scena na posterunku granicznym, sposób nazywania wrogów, kłamliwa informacja o tym, że mur wybudowano, by obywatele z południa nie uciekali do KRLD)
  - Gloryfikacja wojny (scena na strzelnicy, dziewczynki i chłopcy, którzy uczą się strzelać)
  - Narzucanie aktywności zamiast myślenia, akcje inicjowane przez aparat rządzący mają się wydawać spontanicznymi akcjami całego społeczeństwa (scena na lotnisku, zmęczeni ludzie siedzący na płycie lotniska, zmęczona kobieta masująca sobie kark, porzucane sztandary, powiązane sznurkami kwiaty, za chwilę owacje na cześć gości, którzy przylecieli z zagranicy, czy przywódcy).
  - Heurystyka społecznej jednomyślności - wszyscy wiwatują, wszyscy chwalą, skoro wszyscy się zgadzają, to ja też powinienem. (scena rozpoczęcia uroczystości rocznicowych z udziałem odznaczonych weteranów, po pojawieniu się przywódcy wszyscy klaszczą)
  - Eksponowanie roli mas, ograniczanie znaczenia jednostki (scena w szkole, ćwiczenia w maszerowaniu na placu apelowym, sposób filmowania bohaterów na tle gigantycznych pomników dyktatora, sceny przedstawiające masowe inscenizacje, pojedyncze postacie trudno dostrzegalne, ukryte za kolorowymi planszami, którymi zasłaniają siebie, by stworzyć olbrzymie ilustracje na trybunie stadionu)
  - Jedynym gwarantem bezpieczeństwa i pomyślności kraju jest wódz (scena wejścia Kim Ir Sena na uroczystości rocznicowe, gdy siada pod swoim gigantycznym portretem)
8. Nauczyciel przypomina uczniom, że film ten powstał za zgodą władz koreańskich i już po nakręceniu został przez nie bardzo pozytywnie oceniony. Pyta uczniów, dlaczego film mógł się podobać reżimowi koreańskiemu? (Film ukazuje wyłącznie oficjalny wizerunek kraju, przygotowany specjalnie dla potrzeb zagranicznych ekip filmowych, reżyser pokazuje to, co chcą mu pokazać sami Koreańczycy, oficjalne uroczystości i wizyty, nie zadaje rozmówcom pytań, pozwala im wygłaszać przygotowane dla potrzeb filmu kwestie, bohaterowie wiedzą, że są filmowani, patrzą prosto w obiektyw kamery. Zarejestrowany przez reżysera obraz jest dokładnie taki, jaki chcieli pokazać. W filmie nie pojawia się także - w warstwie werbalnej - żaden komentarz autorski, słyszymy tylko wypowiedzi filmowanych - za zgodą władz, zapewne

bardzo starannie wyselekcjonowanych i przygotowanych - Koreańczyków lub fragmenty oficjalnych dokumentów i publikacji.)

9. Nauczyciel pyta uczniów, czy „Defilada” to film propagandowy, gloryfikujący osiągnięcia i organizację Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej? W toku dyskusji, wspólnie z uczniami definiuje główne przesłanie filmu Andrzeja Fidyka. „Defilada” to bardzo mocne potępienie totalitarnego państwa. Postępując zgodnie z zasadami totalitarnej propagandy reżyser obnaża jej naiwność i fałsz. Jakimi środkami to robi? (krótkie sceny pokazujące kulisy inscenizowanych uroczystości, np. scena na lotnisku, oczekiwanie na przyłot gości, biały telefon stojący na schodach w sali, gdzie odbywa się główna uroczystość, entuzjazm i spontaniczność witających gości są sztuczne i wymuszone; kontrastowanie wypowiedzianych słów z obrazami, np. scena prezentacji przez uczennicę prezentów, które szkoła otrzymała od Wielkiego Przywódcy z obrazami wypchanych zwierząt, czy kontrast pomiędzy informacją o wspaniałych prezentach, które otrzymał z zagranicy Wielki Wódz z obrazem skromnego naczynia otrzymanego od zakładów w Płocku; eksponowanie wszechobecnych, socrealistycznych portretów przywódcy, ich gigantycznych rozmiarów, wreszcie jednostronny sposób widzenia świata, wszyscy bohaterowie filmu przedstawiają postać Wielkiego Wodza i Ukochanego Przywódcy jak postaci niemal boskie, często w sposób, który przez widza zaczyna być odbierany jako karykaturalny, np. scena recytacji wierszy przez dzieci podczas uroczystego przedstawienia, scena w przedszkolu, gdzie czteroletnie dzieci siedzą sztywno wokół wielkiej makiety, przedstawiającej dom, w którym urodził się Kim Ir Sen, recytują fragmenty jego życiorysu, ich zachowanie jest całkowicie sztuczne, brak w tych dzieciach jakiegokolwiek spontaniczności i radości, tak charakterystycznych dla ich wieku).
10. Nauczyciel przypomina, że na początku zajęć uczniowie wymieniali te fragmenty filmu, które ich rozśmieszyły, sprowokowały do ironicznych komentarzy już podczas projekcji. Pyta, czy po analizie filmu, gdy mają wiedzę na temat totalitarnego charakteru państwa północnokoreańskiego ich odbiór filmu byłby inny?
11. Nauczyciel przypomina sformułowany na początku zajęć dylemat twórców filmów dokumentalnych, wskazanie relacji między obiektywną prawdą dokumentu, który rejestruje rzeczywistość, a funkcją perswazyjną filmu, przekonywaniem do określonych postaw i wartości. W jaki sposób ten problem rozwiązał Andrzej Fidyk? (reżyser rejestruje na taśmie filmowej dokładnie to, co chciał mu pokazać reżim koreański. W filmie „Defilada” perswazyjna funkcja filmu realizowana jest nie poprzez komentarz werbalny, ale wykorzystanie środków sztuki filmowej: ustawienia kamery, montaż, dobór treści. Widz, który dostrzeże te elementy odczyta przesłanie filmu.)
12. Podsumowanie zajęć, zebranie informacji zwrotnych od uczniów.

Bibliografia:

- Nagurska E., *Mały słownik terminów filmowych*, MDK Łódź - Bałuty 1976, s.11.
- Definicja World Union of Documentary z 1948 roku, cytata za Hendrykowski M., *Słownik terminów filmowych*, Poznań 1994, s. 62.
- Głuchowski P. Kowalski M., *Ukochany Syn Wielkiego Wodza*, „Gazeta Wyborcza. Gazeta na Święta”, 24 - 26 grudnia 2008, s.7.
- Patkanis A. Aronson E., *Wiek propagandy*, Warszawa 2003, s. 17